

Málo známá fakta o Joachim Barrandovi (1799-1883)

Less known data about Joachim Barrande (1799-1883)

Radvan Horný¹

Abstract

Joachim Barrande (1799-1883), one of the most significant personalities of the Czech and world palaeontology, graduate of the Paris École polytechnique and teacher and tutor of prince Henry de Chambord, nephew of Charles Xth, lived and worked in Prague since 1832. He published a monumental work "Système silurien du centre de la Bohême" describing and illustrating fauna of the Lower Palaeozoic of Bohemia. Various unverified and misleading data and figments concerning his life were either published or traded; some of them are commented in this article and set in order. New findings about his method of international exchange of fossils by means of offering lists are discussed in detail.

Když jsme v letech 1998-1999 připravovali s Vojtou Turkem v Národním muzeu výstavu o J. Barrandovi u příležitosti dvoustého výročí jeho narození (1799-1883), zaznamenali jsme při studiu různých pramenných písemností i zajímavá zjištění, která někdy byla v rozporu s obecně tradovanými údaji. Nejruznější stati a zprávy o Barrandovi, publikované od konce 19. století až do naší současnosti, obsahují i opisované a zakořeněné omyly a polopravdy, které se navíc ještě množí – dnes ponejvíce v různých mediálních prostředcích včetně internetu.

Tak např. se v jedné z moderních publikací uvádí, že Barrande projektoval ve městě Decize přes řeku Loiru most, který je dodnes svou elegancí a koncepcí pýchou kraje. Bohužel, pravda je taková, že původní most byl v roce 1905 demontován a nahrazen širším a stabilnějším, odpovídajícím požadavkům modernější dopravy, a i ten byl během 2. světové války stržen, aby byl znesnadněn postup německé armády.

Mylná informace postihla i Barrandův rodný dům v Saugues: třicet let jsme měli v Národním muzeu ve výstavě fotografii jiného domu! Teprve v roce 1998 jsme získali krásnou fotografii toho správného, a to přímo od starosty Barrandova rodného města.

Různé omyly se vztahují i k Barrandovu pobytu ve Velké Británii. Rozporné jsou i údaje o plavidle, které krále Karla X. s dvorem, což bylo asi 150 osob, převezlo přes Lamanšský průliv do exilu. Udává se sice americká loď Great Britain, ale byl to anglický parník Comet. Přistáli – spolu s J. Barrandem – 23. srpna 1830. Exil královské rodiny doprovázely ve Spojeném království problémy nábožensko-politické; původní útočiště v zámku Lulworth nedaleko pobřeží, na dohled od Francie, bylo sice v protestantské Anglii, ale podle mínění Westminsteru mohla být záležitost chápána jako provokace vůči Francii, a proto již 20. října nastoupili do admirálního poštovního parníku Lightning a odpluli do Edinburghu (nikoli až v roce 1831, jak se někdy uvádí). Vzdálené, i když chladnější Skotsko bylo přece jen bezpečnější a nábožensky přijatelnější. Ovšem královská rodina zde nebydlela „na nevládném královském hradě v Edinburghu“, jak se můžeme někde dočíst, ale v královské rezidenci Holyrood na okraji Edinburghu. Exilová společnost opustila Skotsko 18. září 1832, a to obchodní lodí United Kingdom, a směřovala do Hamburku. Přes Vídeň přicestovala do Prahy na konci října 1832.

Do července roku 1832 spadá i zajímavá epizoda, kdy Barrande doprovázel prince Henryho a jeho sestru na dlouhé několikadenní

plavbě a cestě po pamětihodných skotských místech, připomínajících prince Charlese Edwarda – např. bojiště Culloden, kde se odehrála poslední bitva na území Velké Británie v roce 1746, kde byli Skotové poraženi, a Marii Stuartovnu, jež byla po matce Francouzka, vychovaná ve Francii v katolickém duchu. Navštívili proto i zříceninu Loch Leven Castle na jezeře Loch Leven, v pusté krajině, kde byla v roce 1568 Marie Stuartovna vězněna. Je politováníhodné, že jistý novinář 14. srpna 1999 napsal (cituji doslova), že „... Joachim Barrande odešel nejprve do Skotska, kde se domovem bourbonské rodiny stal někdejší hrad i žalář Marie Stuartovny Loch Leven Castle.“

Pro nás geology a paleontology je zejména zajímavé, že se Barrande ve Velké Británii neseznámil se Sirem Murchisonem, a že se s ním tudíž neúčastnil exkurzí po paleozoiku Skotska, což se občas traduje. Jak dokládá Murchisonův biografik Archibald Geikie (Life of Sir Roderick I. Murchison. London 1875), tito dva velikáni siluru se poprvé setkali až v Praze v roce 1843. Geikie publikoval i Murchisonovu vzpomínku na Barranda, která obsahuje důležité údaje:

„Tento velice pozoruhodný muž byl učitelem věd z Bordeaux, a byl vybrán pro tento úřad z absolventů École Polytechnique. Když Karel X. abdikoval, Barrande, vázán ke svému mladému žákovi, doprovázel ex-hraběte do Prahy; zde však byl záhy podkopán náboženskou stranou, opustil učitelství a věnoval se studiu přírodních věd. Při jedné z cest do Vídně tam poprvé spatřil můj „Silurian System“ (1839) a okamžitě rozpoznal velikou podobnost českých fosilií s mými, jejichž kopie si pořídil vlastní tužkou. Od toho dne začal vytrvale pracovat, nalezl a popsal stovky nových forem, a nakonec vytvořil jedno z nejklasických děl našeho věku, Système Silurien de Bohême. Již dvaadvacet let mám dlouhotrvající a stále styky s tímto nadaným a vynikajícím mužem (píši tyto poznámky v roce 1865), a každým rokem si ho více a více vážím a více a více jej obdivuji.“

Běžným omylem je rok Barrandova příchodu do Čech. Ve statích různých autorů se uvádí buď rok 1831 nebo 1832. Správný a dobře doložený je rok 1832. Dokonce se můžeme dočíst, že královská rodina Karla X. opustila Prahu již následujícího roku po příjezdu, tedy v roce 1833, a s jejím odchodem ukončil Barrande i svou funkci učitele a vychovatele Henryho (Jindřicha) z Chambordu. Ve skutečnosti královská rodina opustila Prahu až v roce 1836, kdy Karel X. v Gorici u Terstu zemřel, když ještě v roce 1835 honil lesní zvěř na Fürstenberském panství v křivoklátských lesích.

Traduje se, že Barrandova učitelská funkce prý zanikla proto, že Henry dospěl a nadále vychovatele nepotřeboval. Důvody však byly politické, stimulované různými hradními intrikami, jak nastínili již např. Svoboda a Prantl v roce 1958. Svědectví o tom podává markýz de Villeneuve v nevydaných memoárech, které se objevily až po padesáti letech v roce 1889 v knížce Karel X. a Ludvík XIX. v exi-

¹ Paleontologické oddělení Přírodovědeckého muzea, Národní muzeum (Department of Palaeontology, Museum of Natural History, National Museum), Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1; e-mail: radvan_horny@nm.cz
Český kras (Beroun), XXXIII (2007), 56-58, 1 obr., 1 bar. foto na obálce
© Muzeum Českého krasu
ISSN 1211-1643
ISBN 978-80-903477-2-4

Obř. 1. Barrandův vlastnoručně psaný a tištěný výměnný seznam vybraných českých prvohorních fosilií, který zasílal významným badatelům a ústavům geologických věd. Tento exemplář byl adresován prof. H. Burmeisterovi v Halle.

Fig. 1. Barrande's holographic and printed offering list of selected Czech Lower Paleozoic fossils, distributed to researchers and institutes in geology. This specimen was addressed to Prof. H. Burmeister in Halle.

lu. Velmi zajímavé postřehy z prostředí královského dvora, týkající se i Barranda, kterého osobně poznal, zaznamenal i Chateaubriand v jeho *Mémoires d'outre-tombe*. Nahlédněme však do Villeneuvea:

„Jeden z mužů vědy umožnil nebezpečný a rozsáhlý přístup zvrhlému smýšlení. V Tuileriích byl přijat jako jeden z mnoha učitelů věvody z Bordeaux a v Praze zůstal jeho jediným učitelem. Tento znamenitý,

vítěčný absolvent Polytechniky vnesl do výuky strohé způsoby této suchopárné školy. Viděl jsem ho v Paříži „pitvat“ s obdivuhodnou jasností prvky gramatiky a historie. Historie se v Barrandových rukou změnila v politiku, jeho politiku. Tento mladý a smělý profesor, zaujatý svými znalostmi, odmítající cenzuru, odpor a dokonce i dohled, směřoval k nárokům ovládnout vzdělávání vévody z Bordeaux a vytvořit z něj

typ krále podle svých představ: typ materialistický, nenáboženský, chladný, suchý, ovládající lid pouze na základě výpočtů a aplikace mechanických sil. Přesto ještě v Praze zůstal vychovatelem vévody z Bordeaux i můj starý přítel z armády, baron de Damas. Jeho inteligence, charakter a osobní ctnosti je možno dostatečně posoudit z jeho písemností. Měl silu vidět zlo, ale odvrátit je nedokázal, nebylo možno usměrnit Barrandovo vyučování. Nemohl ovládnout nástroj jinak než odstranit tu osobu. ... Barrande vyučoval i princeznu, dceru vévody z Berry, Henryho sestru, pozdější vévodkyni z Parmy.

...
Vévoda z Blacas, věrný králi, však nakonec bez milosti vyhodil Barranda v roce 1833 – bez ohledu na instrukce vévody z Bordeaux, a zakázal mu pobývat na Hradčanech. Místo Barranda, který odešel do ústraní, pak vévodu vyučovali jezuiti. Karel X. musel o to prosit i papeže, protože je před tím – půl roku před odchodem do exilu – zbavil tohoto úřadu. Byli to Etienne Deplace a Julien Druilhet, kteří však svou funkci vykonávali pouze tři měsíce. Byli nabazeni biskupem z Hermopole, panem Frayssinous, který vedl vzdělávání prince v letech 1833–1838. Výchova Henryho tedy trvala ještě dalších pět let, kdy dovršil osmnáctý rok. Podílel se na ní hlavně bývalý profesor Polytechniky, věhlasný matematik Augustin Louis de Cauchy, který byl do Prahy povolán z Turína.“

V Archivu Národního muzea je uloženo i několik sešitů Barrandových poznámek, které si pečlivě připravoval a podle nichž Henryho vyučoval. Je neuvěřitelné, jaký objem různorodé látky musel mladický – maximálně třináctiletý – princ vstřebat. Fyziku, chemii, geografii, matematiku – složité rovnice a integrály nám naháněly hrůzu jen při pohledu. K tomu historii, filosofii včetně principů různých světových i nesvětových náboženství – křesťanství, islámu, buddhismu a mnoha dalších, genealogii evropských královských rodů včetně množství letopočtů... a k tomu latinu, prohlubování angličtiny a studium němčiny, které zabezpečoval František Palacký. Henry byl mimořádně nadaný, a během společně strávených hodin, měsíců a let vzniklo mezi ním a Barrandem vřelé pouto vzájemné úcty, které, jak víme, nepřekazily ani závistivé intriky. Toto pouto Barrandovi nakonec umožnilo vědecky pracovat a publikovat výsledky studia v dosud nepřekonané kvalitě a rozsahu.

To, co si na Barrandově vědecké práci hluboce cenili jeho současníci i následovníci, byla jeho maximální možná objektivita a přesnost ilustrací. Barrande přesně myslel, srovnával, přesně psal a kreslil. A kreslil to, co skutečně viděl. Chybějící části zpravidla jen načrtl v lehkém obrysu. Tato jeho vlastnost, nepochybně získaná na „suchopárné“ École Polytechnique, stala se charakteristickým rysem jeho vědeckého díla a zaručila mu nesmrtelnost. Barrande si toho byl vědom, a proto svá díla uváděl známým mottem „C'est ce que j'ai vu“, vyjadřujícím hlubokou pokoru, skromnost, pramenící z poznání. Barrande sděluje světu: to je to, co jsem viděl; toto je to, co jsem viděl. Nic navíc, žádné smyšlenky, jen pravda, o které jsem přesvědčen a kterou jsem vydobyl, uchopil a poznal.

Je těžko uvěřit, že i tato věta doznala nepříznivých změn, a chybným překladem a nepochopením Barrandovy filosofie se proměnila ve výrok, směřující proti podstatě Barrandova myšlení. I Antonín Frič ji při slavnosti odhalení Barrandovy desky na Chuchelské (dnes Barrandově) skále 14. června 1884 formuloval poněkud nešťastně – „To jest, co jsem viděl“. A koncem 20. století se objevila opět v pokřivené podobě – „Jen to je, co jsem viděl“...

Mezi zajímavé dokumenty patří i nabídkové listy českých fosilií, které jsou uloženy v Archivu Národního muzea. Barrande je sestavil mezi lety 1840 a 1846, když se již podrobněji obeznámil s uloženými kambria, ordoviku, siluru a devonu ve středních Čechách. Protože v té době neexistovaly, až na několik vzácných výjimek,

paleontologické publikace s přesnými ilustracemi, byl nucen vytvořit si cestou mezinárodní výměny vlastní srovnávací sbírku. Barrandem vlastnoručně psané seznamy byly tiskem rozmnoženy a zaslány předním světovým odborníkům, zvláště paleontologům. Exemplář, který jsme měli k dispozici, je datován 22. srpna 1846 a adresován prof. Hermannu Burmeisterovi v Halle (odeslán 10. září). Zahrnuje 32 druhů trilobitů (rody *Paradoxides*, *Ellipsocephalus*, *Conocephalus*, *Battus*, *Phacops*, *Trinucleus*, *Calymene*, *Cheirurus*, *Sphaerexochus*, *Harpes*, *Staurocephalus*), 26 druhů hlavonožců (rody *Lituites*, *Cyrtoceras*, *Phragmoceras*, *Gomphoceras*, *Orthoceras*), 10 druhů plžů (rody *Euomphalus*, *Tuba*, *Capulus*), 43 druhy ramenonožců (rody *Pentamerus*, *Orthis*, *Spirifer*, *Leptaena*, *Terebratula*), 5 druhů mlžů (rody *Cardiola*, *Pleurorhynchus*) a 17 druhů tzv. zoofyt (rody *Retepora*, *Cyathophyllum*, *Catenipora*, *Porites*, *Columnaria*, *Calamopora*, *Scyphocrinites*, *Graptolites*). Výměnné listy, které o mnoho let předešly svazky *Système silurien*, svědčí o stavu Barrandových znalostí o nomenklatuře a systematice, o jeho výborné znalosti zahraniční literatury (uvádí mnoho druhů popsaných zahraničními autory), i o bohatství druhů a nepochybně i exemplářů, které měl již tehdy k dispozici a mohl je nabízet výměnou. Seznam spadá do doby, kdy zaměstnával v terénu několik desítek kopáčů a skalníků, a připravoval první rozsáhlejší práce k tisku. Je pozoruhodné, že seznamy postupně vlastní rukou doplňoval a nomenklatoricky aktualizoval.

Poznámka: autor odkazuje k publikaci Radvana Horného a Vojtěcha Turka „Joachim Barrande (1799-1883). Život, dílo a odkaz světové paleontologii“, kterou článek doplňuje. Vydalo Národní muzeum, Praha v roce 1999. Archivní materiály J. Barranda jsou uloženy v Archivu Národního muzea; za jejich zpřístupnění a za souhlas s publikováním výměnného seznamu děkuji Dr. Mileně Bělíčkové, vedoucí Archivu NM. Paní N. Zdobnické děkuji za asistenci při studiu v Archivu NM.